

VETERANEN VAN NAPOLEON IN VAL -MEER IN 1815

Rombout Nijssen

Nadat Napoleon gedurende ruim tien jaren een groot deel van Europa zijn wil had weten op te leggen, kreeg hij in oktober 1813 in Leipzig een zware nederlaag tegen de verzamelde legers van zijn tegenstanders te verwerken. Daarop zag hij zich in eerste instantie verplicht zijn leger binnen de grenzen van het oude Frankrijk terug te trekken. Vervolgens moest hij op 31 maart 1814 de ultieme vernedering slikken, toen geallieerde legers onder leiding van de Russische tsaar zelfs Parijs bezetten.

Deze gebeurtenissen werkten door tot in de kleinste dorpen. De invoering van de dienstplicht had er immers voor gezorgd dat in de voorgaande jaren jongemannen uit al onze dorpen en steden dienst hadden moeten nemen in het Franse leger. In de lente van 1814 werd wat van de Franse legers overbleef grotendeels ontbonden, en de mannen die de Napoleontische oorlogen overleefd hadden mochten weer naar huis. Velen zullen wellicht graag weer naar huis gegaan zijn, maar voor anderen – die jarenlang in een soms prestigieuze functie in het Franse leger Europa doorkruist hadden en van de ene overwinning naar de andere geleid waren – was het een harde dobber om in hun thuisdorp een nieuw leven te moeten beginnen.

Bestuurlijke veranderingen

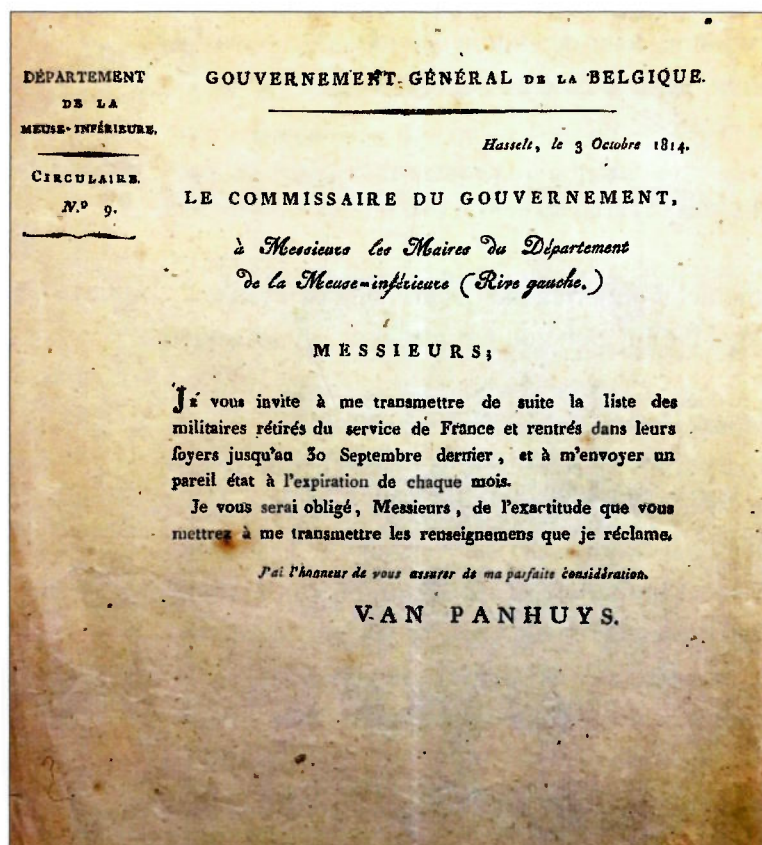
Op 11 april 1814 werd het Verdrag van Fontainebleau ondertekend. Daarin zag de Franse keizer af van de Franse troon en werd vastgelegd dat hij zich zou terugtrekken op het eiland Elba.

Ten aanzien van de gebieden die de Franse legers sinds de Revolutie veroverd hadden, werd een maand later, in het Verdrag van Parijs van 30 mei 1814 tussen Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk, Pruisen, Rusland en Oostenrijk overeengekomen dat de grenzen van Frankrijk zouden worden teruggebracht naar de situatie van 1 januari 1792. Ten noorden van Frankrijk zou een nieuw koninkrijk ingericht worden, waarvan de grenzen later, in Wenen, zouden vastgesteld worden. In eerste instantie werden de voormalige Nederlandse gebieden samengebracht in een nieuw koninkrijk, het Koninkrijk der Nederlanden, terwijl de gebieden die nu België uitmaken, sinds de verdrijving van de Franse legers uit dit gebied verdeeld waren over drie *generaal-gouvernementen*: het generaal-gouvernement België, dat de huidige provincies West-Vlaanderen, Oost-Vlaanderen, Henegouwen, Vlaams- en Waals Brabant, Antwerpen en Namen bevatte, het generaal-gouvernement van de Nederrijn, dat de voormalige Franse departementen van de Nedermaas, van de Roer en van de Ourthe – en dus ook de huidige provincies Limburg en Luik – bevatte, en het generaal-gouvernement van de Middenrijn, dat de voormalige departementen van de Wouden (Luxemburg), van Rijn en

Moesel, van de Saar en van Mont-Tonnerre of Donnersberg bevatte. Deze gebieden werden bestuurd door gouverneurs-generaal, bijgestaan door een voorlopige regering. Aan het hoofd van de besturen in ieder voormalig departement stond een regeringscommissaris, waarvan de opdracht vergelijkbaar is met die van onze provinciegouverneurs.

Vanaf 1 augustus 1814 werd Willem van Oranje - die al koning was van de noordelijke Nederlanden - ook gouverneur-generaal van het generaal-gouvernement België, zodat hij de eenmaking in het Koninkrijk der Nederlanden kon voorbereiden. Voor onze provincie is het nog van belang te vermelden dat het generaal-gouvernement België op 20 augustus uitgebreid werd met de gebieden van de departementen van de Ourthe en van de Nedermaas die ten westen van de Maas lagen, waaronder het huidige Belgisch Limburg.

Je kan een land maar goed besturen als je het goed kent, zo wisten Willem van Oranje en zijn regering, en één van de dingen die de regering graag wilde weten was hoeveel veteranen uit de legers van Napoleon er waren, en waar die woonden. De Franse legers waren grotendeels ontbonden, maar voor veel soldaten betekende de reis van de plaats waar zij zich bevonden toen hun eenheid werd ontbonden naar hun woonplaats een hele opgave en een echt avontuur. De meesten deden er maanden over om weer thuis te geraken.

De omzendbrief van regeringscommissaris Van Panhuys, 5 oktober 1814

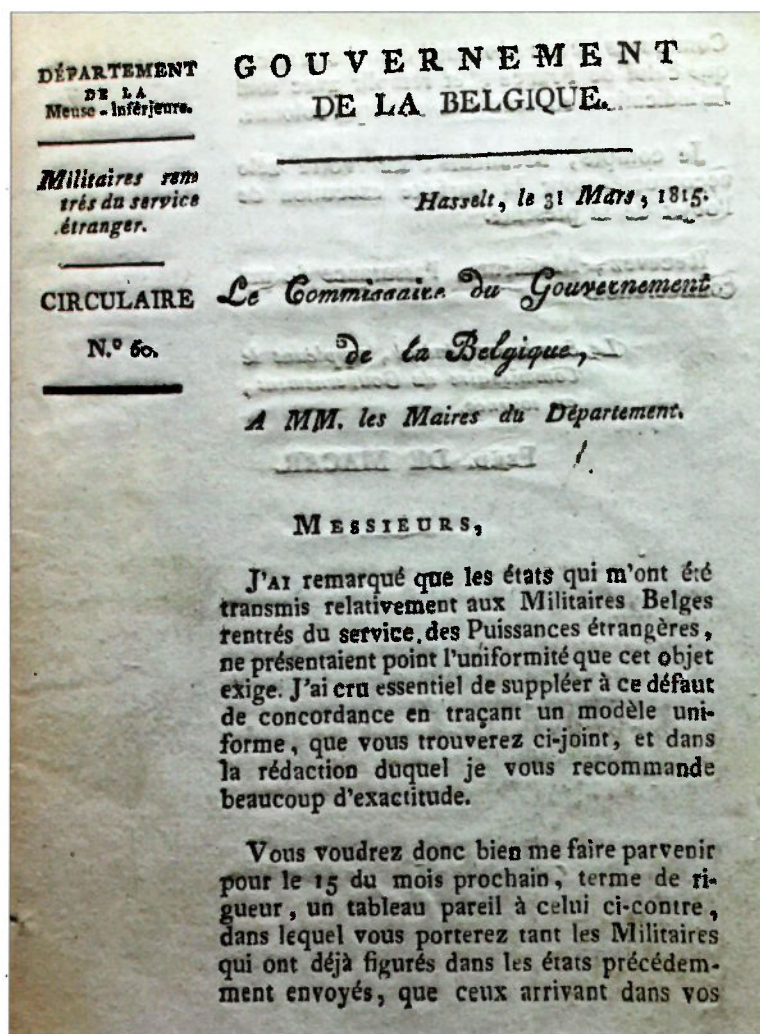
Het is in dat verband dat regeringscommissaris Van Panhuys, van het op de linker Maasoever gelegen deel van het departement van de Nedermaas, op 3 oktober 1814 in een omzendbrief aan de burgemeesters in zijn ambtsgebied vroeg hem maandelijks een lijst te bezorgen van de voormalige soldaten uit het Franse leger die weer in hun thuisgemeente aangekomen waren. De lijsten die hem toegestuurd werden worden nu bewaard in het Historisch Centrum Limburg in Maastricht¹. Weinig burgemeesters dienden getrouw iedere maand een lijst in, en omdat concrete richtlijnen voor de opmaak van de lijsten ontbraken, was eenvormigheid ver te zoeken. Op die manier was het voor de medewerkers van Van Panhuys moeilijk om een systematisch overzicht van de stand van zaken op te maken.

¹ Historisch Centrum Limburg in Maastricht, *Archief van het provinciaal bestuur van Limburg*, nr. 122.

In maart van het volgende jaar werd juiste informatie over de veteranen nog belangrijker. Napoleon had immers op 1 maart 1815 weer voet aan wal gezet in Frankrijk, en wist na een zegetocht van drie weken op 20 maart Parijs te bereiken en er de touwtjes weer in handen te nemen. De bestuurders van de landen die de coalitie gevormd hadden die Napoleon een jaar eerder verslaan had, en meer nog de bestuurders van de bevrijde gebieden, waren onzeker over wat de toekomst zou brengen. Wat zouden Napoleons bedoelingen zijn? Zou hij – nu de Fransen zich blijkbaar zo gewillig weer rond hem geschaard hadden – opnieuw plannen ontwikkelen om zijn macht ook buiten Frankrijk uit te breiden? En hoe zat het met de loyauteit van zijn voormalige soldaten? Zouden de mannen die een jaar geleden naar huis gestuurd waren bereid zijn de wapens opnieuw op te nemen voor hun voormalige keizer? En waar zaten die veteranen eigenlijk? Hoe hadden zij zich geïntegreerd in hun oude woonplaats?

Om een antwoord te krijgen op die vragen liet Van Panhuys op 31 maart 1815 zijn secretaris-generaal Ferdinand de Macar een tweede omzendbrief naar de burgemeesters sturen, waarin hij hen opdroeg hem tegen 15 april een overzicht te sturen van de voormalige militairen die weer thuis waren. Deze keer moesten niet alleen de veteranen van het Franse leger, maar alle voormalige militairen *rentrés du service des puissances étrangères* in de lijst opgenomen worden. Geleerd door de ervaring, en met het oog op de eenvormigheid van de informatie die aan de regeringscommissaris bezorgd moest worden, werd deze keer een modelformulier bij de omzendbrief gevoegd. In de weken daarna togen de gemeentebesturen aan het werk, en tegen 15 april waren de formulieren uit zo goed als alle gemeenten in de lokalen van het regeringscommissariaat in Hasselt aangekomen.

Twee eeuwen later bieden deze lijsten een goed overzicht van het aantal voormalige *soldaten van Napoleon* in de Limburgse dorpen en steden in de lente van 1815². Ook de lijst die door de *maire* of burgemeester van *Fall et Mheer* aan de regeringscommissaris bezorgd werd, bleef bewaard.

De omzendbrief van secretaris-generaal Ferdinand de Macar, 31 maart 1813

² Historisch Centrum Limburg in Maastricht, *Archief van het provinciaal bestuur van Limburg*, nr. 123 en 124.

Jonge veteranen

Een bevolkingsstaat van Val-Meer uit maart 1816 leert ons dat Val-Meer toen 719 inwoners telde³. Daarvan waren er 24 die burgemeester Van den Bosch op 13 april 1815 als veteranen uit de legers van Napoleon beschouwde. Naast 23 mannen die in Val of Meer geboren waren, nam de burgemeester ook de in Aken geboren Pierre Van den Bosch in zijn lijst op. Hij had zich nadat hij het Franse leger verlaten had in Val-Meer gevestigd. Mogelijk waren er ook soldaten uit Val-Meer die zich na verloop van hun dienstdtijd elders gevestigd hadden. Zij komen op deze lijst niet voor.

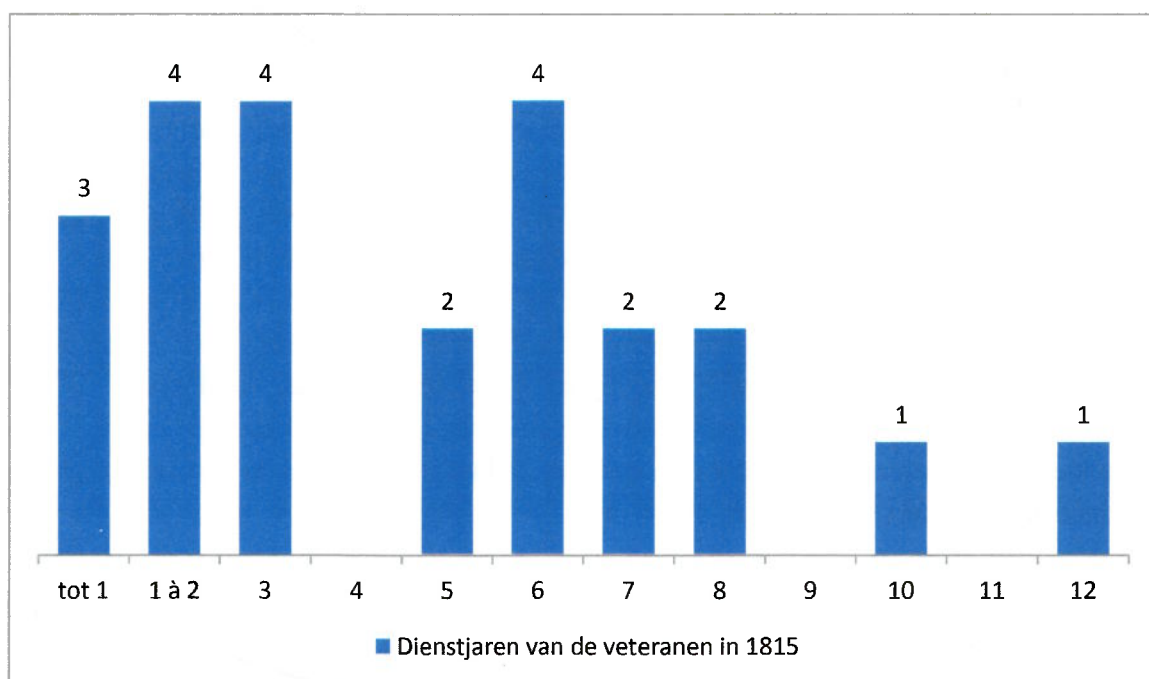
naam	geboortedatum	duur van de dienstdtijd	eenheid	functie	huidig beroep	reden waarom hij het leger verliet	opmerkingen
Jean Gysbert	19 september 1779	8 jaren	infanterie	soldaat	dagloner	Is na de nederlaag van Napoleon in 1814 uit het leger gestuurd	
Mathieu Henri	7 mei 1780	12 jaren	cavalerie	brigadier	dagloner	Is na de nederlaag van Napoleon in 1814 uit het leger gestuurd	
Jean Nelissen	31 maart 1880	?	cavalerie	ruiter	dagloner	Is met verlof uit het leger gestuurd	
Gysbert Ankelin	5 maart 1783	6 maanden	cavalerie	jager te paard	dagloner	Is met verlof uit het leger gestuurd	
Jean Martens	13 juni 1783	10 jaren	cavalerie	huzaar	dagloner	Is na de nederlaag van Napoleon in 1814 uit het leger gestuurd	
Gerard Daenen	30 oktober 1785	3 jaren	cavalerie	huzaar	handelaar en hert	Is met verlof uit het leger gestuurd	
Paul Gilissen	3 mei 1786	5 jaren	cavalerie	huzaar	dagloner	Is met verlof uit het leger gestuurd	
Jean Pauli	30 augustus 1786	7 jaren	cavalerie	huzaar	dagloner	Is na de nederlaag van Napoleon in 1814 uit het leger gestuurd	
Jean Jehaes	28 april 1787	7 jaren	cavalerie	huzaar	dagloner	Is na de nederlaag van Napoleon in 1814 uit het leger gestuurd	
Jean Tilkin	7 februari 1787	8 jaren	garderegiment	soldaat	dagloner	Is na de nederlaag van Napoleon in 1814 uit het leger gestuurd	
Dionijs Jans	12 mei 1788	6 jaren	infanterie	soldaat	dagloner	Is na de nederlaag van Napoleon in 1814 uit het leger gestuurd	
Pierre Jans	19 december 1788	2 jaren	infanterie	soldaat	dagloner	Is na de nederlaag van Napoleon in 1814 uit het leger gestuurd	
Joseph Marchand	30 mei 1788	6 jaren	infanterie	soldaat	dagloner	Is na de nederlaag van Napoleon in 1814 uit het leger gestuurd	
Engelbert Saven	17 oktober 1788	3 jaren	cavalerie	huzaar	pensioentrekker	Is met pensioen gestuurd nadat hij door een kogel twee vingers verloren had	Verblijft in Brussel
Jean Huyts	21 augustus 1789	6 jaren	infanterie	soldaat	dagloner	Is na de nederlaag van Napoleon in 1814 uit het leger gestuurd	
Henri Ankelin	14 april 1789	6 jaren	infanterie	soldaat	dagloner	Is na de nederlaag van Napoleon in 1814 uit het leger gestuurd	
Jean Joseph Poilvache	6 januari 1789	8 maanden	infanterie	soldaat	dagloner	Is met verlof uit het leger gestuurd	
Engelbert Botty	16 augustus 1790	5 jaren	cavalerie en infanterie	jager te paard en landbouwer		Is na de nederlaag van Napoleon in 1814 uit het leger gestuurd	
Paul Raedts	4 januari 1790	1 jaar en 10 maanden	cavalerie	jager te paard	dagloner	Is met verlof uit het leger gestuurd	
Guillaume Ceulen	20 oktober 1791	13 maanden	infanterie	soldaat	landbouwer	Is met verlof uit het leger gestuurd	
Servais Botty	30 december 1792	3 jaren	logistiek	brigadier	dagloner	Is na de nederlaag van Napoleon in 1814 u	Enige zoon van een blinde weduwe
Pierre Van den Bosch	20 mei 1792	3 jaren	infanterie	soldaat	dagloner	Is na de nederlaag van Napoleon in 1814 uit het leger gestuurd	
Hubert Hermans	7 maart 1793	2 jaren	infanterie	soldaat	dagloner	Is na de nederlaag van Napoleon in 1814 uit het leger gestuurd	
Herman Daenen	12 mei 1794	8 maanden	artillerie	soldaat	dagloner	Is in 1814 teruggekeerd uit gevangenschap	

De gegevens over de veteranen van Val-Meer volgens de lijst van april 1815⁴

³ Historisch Centrum Limburg in Maastricht, *Archief van het provinciaal bestuur van Limburg*, nr. 6888.

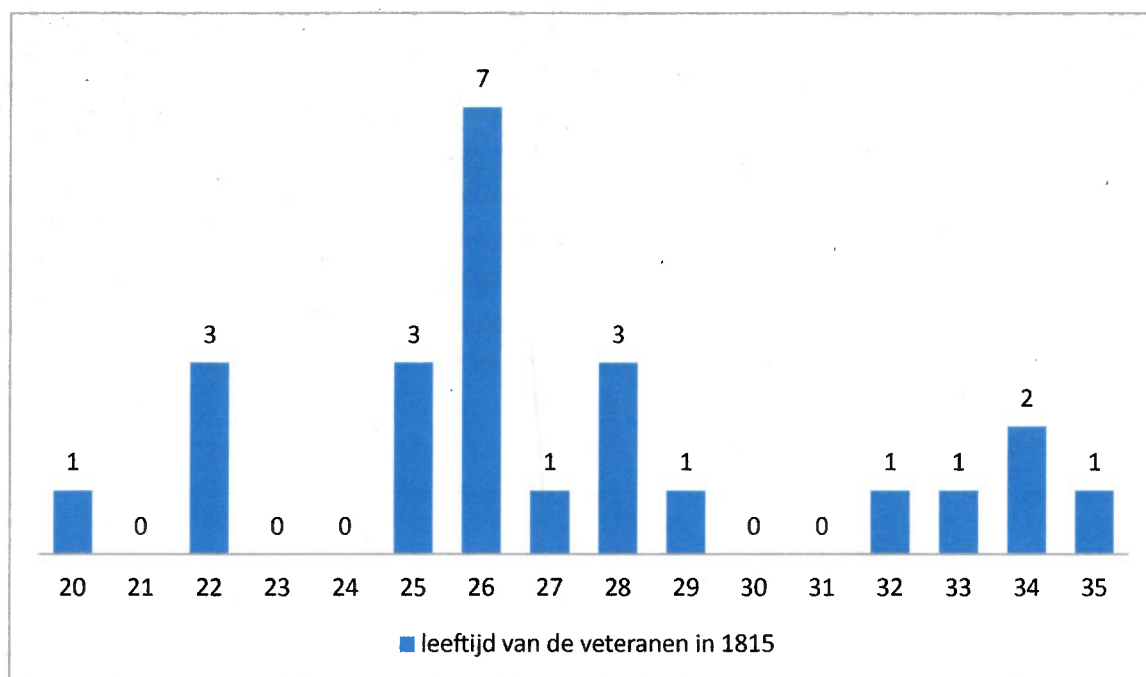
⁴ Namen worden behouden zoals de burgemeester ze schrijft. Zo spreekt hij van Gysbert Ankelin, die wellicht Onclin heet.

Er waren grote verschillen in de aantallen dienstjaren van de veteranen in Val-Meer. Drie van hen hadden niet meer dan zes of acht maanden dienst gedaan. Gijsbert Ankelin was in 1783 geboren en had, wellicht rond het jaar 1804, zes maanden in het Franse leger gediend, en was toen met verlof gestuurd. Jean Joseph Poilvache was zes jaren jonger. Hij was na acht maanden dienst met verlof naar huis gestuurd. Herman Daenen tenslotte was pas 20 in april 1815. Hij was op het einde van de Franse overheersing nog onder de wapens geroepen. Hij was acht maanden in dienst als kanonnier toen hij krijgsgevangen genomen en naar huis gestuurd werd. Aan de andere kant van het spectrum stonden Jean Mertens en Mathieu Henry. Als cavalerist hadden zij Napoleon respectievelijk gedurende 10 en 12 jaar van het ene naar het andere slagveld gevolgd. Als we de gegevens over de dienstdtijd van de overlevende soldaten van Napoleon in een grafiek zetten, zien we dat de grootste groep veteranen in Val-Meer meer dan vijf jaar in de legers van Napoleon gediend heeft.

Aantal dienstjaren van de veteranen in 1815⁵

⁵ Van één veteraan is de dienstdtijd in de aangifte van burgemeester Van den Bosch niet leesbaar.

Wat hun leeftijd betreft, kunnen bij de veteranen in Val-Meer in 1815 drie groepen onderscheiden worden. Enerzijds waren er vier mannen in de leeftijd van 20 tot 22 jaar. Zij waren gedurende niet meer dan drie jaar in het leger geweest en hadden als soldaat vooral de neergang van Napoleon meegemaakt. De mannen in de tweede groep waren 25 tot 29 jaar oud. Vier van hen hadden twee jaren of minder gediend, maar de anderen in deze groep hadden een dienstdienst van drie tot acht jaren achter de rug. De kans is groot dat zij de oorlog in Spanje of de veldtocht naar Rusland meegemaakt hadden. Hetzelfde geldt voor drie van de vijf veteranen in de leeftijdsgroep van 32 tot 35 jaar. Zij hadden acht tot twaalf jaren legerdienst achter de rug, en hadden na hun twintigste weinig anders gekend dan het kazerneleven, de eindeloze marsen door vijandig gebied tot in de uithoeken van Europa, en de onvoorstelbaar bloederige veldslagen.

Van alle 24 veteranen wist de burgemeester welke functie zij in het leger hadden uitgeoefend, of bij welk *wapen* zij gestreden hadden. Tien van hen hadden als gewone soldaat in de infanterie gevochten. Jean Tilkin stond er op te vermelden dat hij niet bij de gewone infanterie, maar bij een garderegiment gevochten had. Tien anderen waren bij de cavalerie geweest. Negen van hen gaven op dat zij daar *simple chasseur* of *simple hussard* geweest waren. Mathieu Henry, die twaalf jaar dienst had, had het tot brigadier bij de cavalerie gebracht. Engelbert Botty was eerst *simple chasseur* bij de cavalerie geweest, en daarna korporaal bij een infanterie-eenheid. Servais Botty had drie jaren bij de logistiek gediend en de jongste van de groep, Herman Daenen, was acht maanden in dienst geweest als kanonnier.

De burgemeester vermeldde ook de beroepen die de teruggekeerde militairen in hun dorp uitoefenden en dat zag er niet goed uit. Engelbert Saren, die tijdens zijn dienstdienst twee vingers verloren had, stond te boek als *pensioentrekker*. Gerard Daenen was handelaar in Maastricht en baatte daar een café uit. Engelbert Botty en Guillaume Ceulen werkten thuis op de boerderij van hun familie. Maar liefst twintig andere veteranen moesten in 1815 als

dagloner door het leven. Eén van hen was Mathieu Henry: hij had twaalf jaren als brigadier bij de Franse cavalerie in alle hoeken van Europa de dienst uitgemaakt, en moest op zijn 34ste als dagloner in Val-Meer op de boerderijen om werk gaan schooien. Jean Mertens, die ooit een fiere huzaar was, was in 1815 32 jaar oud en probeerde ook als dagloner de eindjes aan mekaar te knopen. Zoals tientallen anderen die gedurende jaren als soldaat of ruiter in dienst van Napoleon gestreden had, leefden zij in 1815 van dag in dag. In de perioden dat het veld geploegd of ingezaaid moest worden, in de hooitijd, in de oogsttijd en gedurende een aantal weken in de winter, als het graan gedorst werd, was er wellicht wel werk te vinden voor deze mannen. Even vaak echter zal er in hun dorp niet voor ieder van hen werk te vinden geweest zijn ...

Samenvattend

In 1816 telde Val-Meer 719 inwoners, waarvan er in 1815 24 veteranen waren uit de legers van Napoleon. 3 % van de bevolking, of bij benadering 8 % van de volwassen mannelijke bevolking, had in het Franse leger gediend. De veteranen vormden in 1815 in Val-Meer geen overgroot, maar toch een betekenisvol deel van de bevolking. De meesten van hen waren lang in dienst geweest en hadden mogelijk de veldtocht naar Rusland meegemaakt.

Hoewel de lijst die burgemeester Van den Bosch opstelde een goed beeld geeft van het aantal, de leeftijd en het wedervaren van de veteranen tot 13 april 1815, blijven veel vragen onbeantwoord. Wat hebben deze mannen later nog van hun leven gemaakt? En hoeveel mannen uit Val-Meer vochten in de jaren 1795-1814 in het Franse leger en keerden niet terug? Waar zijn zij achtergebleven? Wie zijn gesneuveld?